

SKOLE- BESPISNING

– en uspiselig socialdemokratisk vision?

Af Lisbeth Haastrup

Socialdemokratiet har i mere end 100 år haft en vision om offentlig skolebespisning. Alligevel er skolebespisning kun blevet realiseret decentralt og periodisk. Mens bespisning af gamle, syge, og vuggestuebørn i dag er en selvfølge, kan en aktuel politisk udmelding fra Socialdemokratiet om skolemad stadig kalde folk op af stolen. Skolemaden afspejler grundlæggende diskussioner om forholdet mellem skole og hjem, offentligt og privat, og artiklen giver et bud på, hvorfor netop skolemaden ser ud til at være en uspiselig socialdemokratisk vision.

Ved årsskiftet 2000/2001 sagde Poul Nyrup Rasmussen i sin nytårstale, at skolen burde tilbyde eleverne sund og god mad. I foråret 2001 har Socialdemokratiet profileret sig på en forbedring af den offentlige bespisning i en kampagne om "Sund mad". Socialdemokratiet har igen sat skolebørnenes mad og måltider på dagsordenen, understøttet af en bevilling på 150 mill. kr. til forsøg med skolemad i de kommende år.¹

Dette initiativ rejste imidlertid en voldsom politisk debat, der tyder på at skolemaden er et følsomt politisk emne, der fremkalder grundpositioner omkring hvordan velfærdsinitiativer i bred forstand skal udformes. I debatten aftegner der sig tre løsninger på problemet med at sultne skolebørn ikke kan koncentrere sig om undervisningen. Interessant nok kan de alle genfindes i behandlingen af skolebespisningen fra dens start for over 100 år siden, selvom hver grundposition har haft lidt forskellige løsninger undervejs. Det drejer sig om:

1. Konservativ/social – liberal linje

Skolemaden er hjemmenes ansvar.

I nødstilfælde kan hjemmene støttes: a) gennem private foreninger, b) gennem offentligt organiseret hjælp, c) brugerbetalte servicetilbud.

2. Socialistisk linje

Skolemaden er samfundets fælles ansvar. Offentligt organiseret og skattefinansieret skolebespisning skal tilbyde mad til: a) alle der har behov, b) til alle skolebørn, c) til alle elever der vil betale.

3. Linje for oplysning- og dannelse gennem skoleundervisning

Det er et fælles ansvar at hjemmene er kvalificerede til at sørge for mad og herunder skolemad. a) Kommende husmødre skal kvalificeres så hjemmene selv kan klare skolemaden, b) kommende husholdere skal kvalificeres til hjem, forbrug og samfund, c) kommende forbrugere skal kvalificeres så de kan vælge sundt på markedet.

Alle disse linjer har været afprøvet i de godt 100 år, der har været organiseret skolebespisning i Danmark, men i modsætning til en række andre vestlige velfærdsstater, hvor socialdemokrater typisk har ført initiativet frem, har vi aldrig realiseret en national lovfæstet offentlig ordning. Børnenes skolemadpakker er stort set blevet smurt derhjemme. Artiklen vil diskutere følgende spørgsmål:

- *Hvordan har det danske Socialdemokratiets forhold til skolebespisning været?*
- *Hvorfor udløser et forslag om skolemad så skarpe reaktioner?*
- *Hvorfor er skolebespisning kun blevet realiseret lokalt og periodevis i Danmark og ikke som et lovreguleret nationalt projekt for alle?*

Skolemad og lønarbejdervilkår

Skolebespisning er langt fra noget nyt socialdemokratisk projekt. Det er lige så gammelt som arbejderbevægelsen selv, og omkring år 1900 var der bred enighed om analysen af arbejderfamiliernes problem med børnenes skolemad.²

Lønarbejderlivets vilkår i storbyernes nye arbejderkvarterer betød lange arbejdsdage for alle familiemedlemmer. Arbejdet blev ofte adskilt fra boligen og de voksne adskilt fra børnene. Arbejdet for andre måtte kombineres med en forbrugerhusholdning, hvor man indkøbte sine madvarer, uden at de mange arbejderkvinder, der var opvokset på landet, havde kendskab til denne form for husholdning. Sammenlignet med livet på landet, blev måltidsmønsteret og kostens sammensætning ændret. Madpakken afløste for både børn og voksne efterhånden det varme hovedmåltid midt på dagen, mens aftensmåltidet i stedet blev det mulige samlingspunkt. Der kunne spares både på tid og brændsel ved at nøjes med kold mad og kaffemåltider, og de afløste i de mest pressede familier det fælles familiemåltid med den alsidige, nærende og varme mad.

Allerede fra omkring 1880 forsøgte private foreninger at løse dette problem gennem be-

spisning af trængende skolebørn. Det skete om vinteren hvor arbejdsløsheden og brændselsudgifterne var størst, og initiativet blev betalt ved indsamling blandt mere velstående borgere.³

Forslag om i stedet at bøde på disse problemer ved at tilbyde *offentlig* skolebespisning med varm og nærende mad blev stillet af Socialdemokratiet fra midten af 1890'erne. Det skete på et tidspunkt, hvor arbejdsbevægelsen var godt i gang med at konsolidere sig i fagforening, parti og korporation, og samtidig med at bevægelsen accepterede de grundlæggende præmisser i det kapitalistiske samfund, og gik aktivt ind i det demokratiske politiske system.⁴

I løbet af 1890'erne var love om arbejdsløsheds- sygekasse- og aldersomsunderstøttelse blevet vedtaget, og disse områder var dermed anerkendt som samfundsopgaver. Det skete, bortset fra aldersomsunderstøttelsen, efter et forsikringsprincip hvor borgerne selv skulle organisere sig og betale, hvorefter staten støttede med en del af de afholdte udgifter. Staten var således med de tidlige sociallove med til at udjævne sociale forskelle, ved at give kompensation for tabt arbejdsfortjeneste til de mest udsatte. Ideen om skolebespisning kunne tolkes som et sikkerhedsnet under arbejderfamilierne i krisetider efter samme mønster.

Septemberforliget i 1899 gav mere ordnede og stabile arbejdsforhold, og samtidig mulighed for et velordnet familieliv med et længere tidsperspektiv end til dagen i morgen. Arbejderbevægelsen gik under de bedre levevilkår mere eller mindre åbenlyst ind for en familietype med mandlig forsørger og en hjemmegående husmor der økonomisk og effektivt kunne føre hus og skabe en tryk ramme om familielivet. Det var således kun i tilfælde af akut, midlertidig nød, der forhindrede arbejderfamilierne i at klare sig selv, at skolebespisning blev betragtet som nødvendig af arbejderbevægelsen.

Omkring århundredeskiftet havde arbejderfamilierne accepteret skolen som et givet vilkår og som den vigtigste arbejdsplads for de-

Skolebespisning og skolekøkkenundervisning blev kædet sammen i Danmarks første kommunale skolekøkken på Godthåbsvejens Skole, Frederiksberg af skoledirektør Joakim Larsen, der tillige var formand for Komiteen til skolebørns Besisning. Skolepigerne måtte i 1897 svinge de store gryder i køkkenet der tilberedte mad til bespisning af skolebørn om vinteren. Resten af året blev brugt til undervisning. Pædagogiske og organisatoriske problemer i denne ordning gjorde dog at de to tiltag blev adskilt fremover. Skolebespisning blev klassificeret som en del af skolens sociale og sundhedsmæssige opgaver, mens skolekøkken efterhånden blev et fag blandt andre. (Foto fra Frederiksberg Lokalhistoriske Samling)

res børn.⁵ Uddannelse blev betragtet som en forudsætning for bedre vilkår og demokratisk deltagelse, og skolereformerne 1899-1903 lovfæstede flere centrale principper af betydning for arbejderbørnene: Enhedsskole med mere lige muligheder for at kunne nå til uddannelsessystemets højeste niveau ligegyldig hvor man startede: princippet om lige muligheder for drenge og pigers uddannelse, og endelig blev der i disse år indført en række ny praktiske fag i skolen, der nærmede skolens fagrække til arbejderbørnenes fremtidige arbejdsområder. Nye pædagogiske tanker om anskuelsesundervisning og arbejdsskole imødekømt arbejderbørnenes baggrund. Et af de nye fag var kvindelig husgerning, der også blev introduceret med Socialdemokratiets støtte.⁶

Forslag om offentlig bespisning af friskolebørn

Skolebespisning blev fra midt i 1890'erne og til Første verdenskrig en af Socialdemokratiets mærkesager på skoleområdet. Allerede i 1895-96 fremsattes et forslag om skolebespisning i forbindelse med forhandlingerne om den ny skolelov, der blev gennemført i 1903.⁷

Men det var umuligt at opnå politisk enighed om, at skolebespisning skulle være skolens ansvar. Forslaget passede heller ikke ind under fattiglovgivningen af 1891. Det forekom urimeligt, at børnenes skolebespisning skulle medføre fattighjælps virkninger for forældrene. (Dvs. tab af politiske borgerrettigheder.) Skolebespisningen skulle netop komme børnenes sundhed til gode og uden at rejse spørgsmålet om forældrene kunne eller ville give dem mad. Initiativet stod i krydsfeltet mellem uddannelses-, sundheds- og socialpolitik og hørte ikke oplagt hjemme nogen af stederne.

Forslaget blev igen fremsat i Folketings-samlingen 1898-99, men nu som et helt selvstændigt forslag. Det gik ud på, at "*ethvert Barn i den offentlige Skole skal have adgang til hver Skoledag mellem December og Marts at faa et maaltid varm og kraftig Mad.*"⁸

Formålet for socialdemokraterne var både at forbedre børnenes almene sundhedstilstand og at støtte børnenes stadige skolegang. Skolemaden skulle gøre skolen som arbejdsplads ligeså tillokkende for børn og forældre som de øvrige pladser arbejderbørn havde, hvor mad og måltider ofte indgik som en del af lønnen.

Omkring år 1900 havde socialdemokraterne ingen forestillinger om at *alle* børn skulle have skolemad. Kun børn i offentlige skoler, hvis forældre ikke havde råd til eller mulighed for at sørge for deres børns mad i løbet af dagen, skulle tilbydes maden. Hvis familierne fik så gode forhold at skolebespisningen var overflødig, var det kun udmærket. Der var ingen grund til at samfundet betalte for f.eks. privatskolernes mere velstående elever. Ved kun at tilbyde mad i den offentlige skole, ønskede Socialdemokratiet desuden at styrke den fælles folkeskole på bekostning af de private skoler.

Socialdemokratiet ønskede at udgifterne til en national skolebespisning skulle fordeles ligeligt mellem stat og kommuner. Det var imidlertid netop statstilskuddet der vakte modstand hos Venstregrupperne, der ville sikre kommunernes decentrale ret til selv at vurdere behov og finde lokale løsningsmuligheder – eller lade sagen ligge.

Debatten om forslaget

I den omfattende debat om forslaget i Rigsdagen, var alle politiske partier enige om, at sultne børn skulle have mad, men de var stærkt uenige om, på hvilken måde problemet skulle løses.

Socialdemokratiet antog interessant nok skoleinstitutionens og samfundets perspektiv i sin argumentation og ikke arbejderfamiliernes. De store ressourcer samfundet brugte på at uddanne borgerne, blev anvendt samfundsmæssigt irrationelt, hvis man ikke også gav børnene skolemad.

Ligesom man havde ofret penge på opvarmning af skolerne om vinteren, så børnene ikke frøs, måtte man ofre penge til mad, så de havde energi til at koncentrere sig om under-

visningen. Denne socialdemokratiske argumentation blev skarpest imødegået af Højre. Godtog man denne tankegang kunne man ifølge Højre med ligeså god ret kræve, at samfundet sørgede for bolig, tøj, og børnenes øvrige mad. Kort sagt var skolemaden et initiativ, der ledte direkte mod den socialistiske stat. De liberale partier så også skolemaden som en samfundssag, men ville ikke binde sig til en løsning finansieret af staten.

En pædagogisk løsning på problemet, var den tredje måde at knytte skolebespisningen til skolen.

Der var særlig i den radikale fløj af partiet Venstre store forhåbninger til undervisning i det nye fag husgerning. Her ville børnene kunne lære at lave mad og man håbede mens faget endnu var på et forsøgsstadiet at skolepigerne samtidig kunne producere maden til bespisning af sig selv og evt. andre. På den måde ville man kunne slå to fluer med et smæk.

Vedtagelse af loven 1902

I det udvalg, der blev nedsat efter debatten, blev socialdemokraternes forslag revideret og beskåret.

Udvalget fik dog foretaget en landsdækkende undersøgelse, der viste, at eleverne i det danske skolesystem i høj grad var delt efter land og by, og at sociale klasser benyttede forskellige skoleformer. Mens de københavnske friskoler havde hver tredje elev som potentiel deltager, var det i provinskøbstædernes kommuneskoler kun hver femte elev. I provinsbyernes privatskoler, der underviste $\frac{1}{3}$ af byernes børn, var behovet stort set ikke til stede.⁹

Loven om Skolebespisning blev dog vedtaget 23. maj 1902 i en Rigsdag, hvor Højre efter systemskiftet havde meget mindre at skulle have sagt. Kommunalbestyrelserne kunne her-efter:

“yde Bidrag til Foreninger, som i Maanederne December – Marts give vederlagsfri Bespisning af Skolebørn fra uformuende Hjem i

Kommunen, naar Bidraget ikke overstiger det Beløb der for det paagældende Tidsrum i samme Øjemed tilvejebringes af private. “

Skolebespisningen blev således frivillig for kommunerne, den blev begrænset til vintermånederne, og loven opstillede ikke regler for, hvor ofte maden skulle gives eller hvilken mængde eller art den skulle have. Desuden blev den kædet sammen med foreningsinitiativer efter konservativt og liberalt mønster. Disse foreninger kunne være rent private eller være komiteer sammensat af skoleinspektører, kommunale embedsmænd som læger og præster samt af andre interesserede borgere, sådan som det var udviklet først på Frederiksberg og siden i Københavns Kommune.

Ved udvalgsarbejdet i 1898-99 fremgik det af en undersøgelse, at 38 købstadskommuner havde *“truffet private Foranstaltninger”*. Heraf var de 8 med kommunal støtte. I de øvrige 37 købstadskommuner var der ingen skolebespisning.¹⁰

Med sine få og uforpligtende rammer, førte loven af 1902 til en stærkt varierende lokal udformning. De store bykommuner var både de der oplevede problemer og stort set også de eneste der gjorde noget ved sagen – meget ofte på initiativ af Socialdemokratiet og med støtte fra kommunalbestyrelsen. På den måde var skolebespisningen i de første årtier af 1900-tallet et led i den kommunesocialistiske velfærds politik, som Søren Kolstrup har udforsket.¹¹

Lokal selvforvaltning og “frivillig” organisering legitimerede, at skolebespisning fik en begrænset udbredelse. Dette var en skuffelse for forslagsstillerne, som flere gange krævede lovene præciseret og tempoet sat op.¹²

Første verdenskrig sætter gryden i kog

Under første verdenskrig fik skolemaden en voldsom vækst. Dels blev den udbredt til flere byer, dels fik langt flere børn skolemad og på flere dage i løbet af vinteren. Skolebespisningen blev nu en del af et langt større statsligt

Skolebørn spiser den kolde Oslofrokost i et rummelig, lyst og luftigt lokale under overvågning. Måltidet var nøje ernæringsberegnet og bestod af rugbrød med pålæg, et stk. med ost og to snitter? Til måltidet hørte _l. mælk og et æble, en appelsin eller en rå gulerod. Bagefter kunne børnene få så mange rugbrødsmadder med marmelade de ville. Frokosten blev i 1939/40 serveret til 30% – eller 15 000 af de københavnske skolebørn fra november til marts, under besættelsen steg antallet kraftigt. Allerede i 1940/41 blev 45% af skolebørnene bispist.

Billedet stammer fra en præsentation af det danske sociale system udadtil og demonstrerer at i hvert fald skolevæsenet i København, lever op til de nyeste internationale standarder indenfor skolehygiejne – og til den Socialdemokratiske vision om skolebespisningen.

Bogen ”Die soziale Gesetzgebung Dänemarks 1891-1941”, blev i 1943 udgivet på engelsk og i 1945 på dansk af Socialt tidsskrift.

omfordelings- og reguleringsprojekt, ledet af Den overordentlige Kommission og Ernæringskontoret. Det var særligt i vinteren 1917/18 og 1918/19, at såvel arbejdsløshed som forsyningssituationen forværrede arbejderfamiliernes situation. Offentlig bespisning i folkekøkkener blev oprettet i hast i disse år og tilberedning i store portioner sparede dels på råvarerne, dels på energien. Desuden kunne man være sikker på, at maden endte i de rette maver og ikke gik ud på det sorte marked.¹³

Fordeling ud fra ernæringens forskrifter sikrede, at unge og gamle, syge og raske fik de rationer og den sammensætning af levnedsmidler, der gav den største næringsværdi blandt de varer, der kunne skaffes. Socialdemokratiet blev inddraget i det parlamentariske arbejde, som støtte for den radikale regering og erfaringerne fra første verdenskrig fik stor betydning for reformerne i skolebespisningen i mellemkrigstiden, og mere generelt for en ny form for offentligt organiseret velfærd rettet mod hele folket og ikke kun de dårligst stillede.

Folkeernæring i 1930'erne

Socialdemokratiet skiftede under indtryk af de tiltagende totalitære tendenser i midten af 1930'erne politisk strategi fra klasseparti til folkeparti. Samtidig fik partiet regeringsmagten og chancen for at ændre på skolebespisningen ud fra egne politiske principper. Skolebespisningen blev således berørt dels i det socialpolitiske reformkompleks i 1933, dels i skolelovene i 1937.¹⁴

En betænkning i forbindelse med skolelovgivningen fra 1937 dokumenterede, at der ikke blev ydet nævneværdig skolebespisning i landkommunerne, og der var ikke flere byer end ved år 1900, der havde taget initiativ til skolebespisning. Kun 15,6 % af alle skolebørnene fik mad og/eller mælk på skolerne. Derimod var de private foreninger gledet i baggrunden til fordel for en kommunal organisering, der var steget fra 8 til 19 kommuner.¹⁵ I løbet af denne periode var det også i høj grad lykkedes at gøre den offentlige skole til en

folkeskole, hvor også middelklassens børn gik.

Med sociallovene af 1933 overgik myndigheden til at afgøre om børnenes familie var berettigede til at modtage hjælp fra skoleinspektørerne med hjælp fra klasselærerne, til de sociale udvalg eller socialforvaltningen. Det var således de almindelige regler for social hjælp, der skulle afgøre sagen og ikke lærernes skøn.

Samme standardiseringstendens fandt sted hvad angår maden. Hidtil havde man lagt vægt på, at børnene blev mætte og at der var mad nok. Ernæringsvidenskabens opdagelse af vitaminers og mineralers betydning for kostens næringsværdi, ændrede imidlertid fokus fra kvantitet til ernæringsmæssig kvalitet. Det var lettere at sammensætte et varieret måltid med mælk, groft brød, samt frisk frugt og grønt i et koldt frokostmåltid. Den norske læge Carl Schiøtz udviklede den såkaldte Oslofrokost, der skulle give børnene en forebyggende sikringskost.¹⁶

Den forebyggende hensigt gjaldt såvel børnenes legemlige som åndelige vækstperiode. I den danske argumentation for den nye ordning af skolebespisningen, blev det fremhævet at skolen samlede hele befolkningen indenfor den skolepligtige alder, og derfor havde et særligt kald til ikke alene at give skolemaden til de socialt dårligt stillede, eller til de børn der var særligt svagelige, under- eller fejler-nærede. Ifølge denne rationalitet ville skolemad til alle børn på alle skoledage være det mest hensigtsmæssige. Man kunne ikke gå ud fra, at alle mødre havde den fornødne viden til at smøre madpakker med den ideelle sammensætning af næringsstoffer.¹⁷

I de socialdemokratiske foregangskommuner København og Århus indførtes denne form for skolebespisning som et tilbud til alle elever. Denne bespisningsform kunne lettere organiseres i rationel stordrift i centralkøkkener, ligesom den kolde mad var mere fleksibel med hensyn til spisetidspunkt.¹⁸

Maden skulle under overvågning, spises i lyse og luftige lokaler og tygges grundigt for tændernes og fordøjelsens skyld. Oslofroko-

sten blev således led i et større opdragende forebyggelsesprojekt, der lå helt på linje med den sociale ingeniørkunst og forebyggende social- og sundhedspolitik som Socialdemokratiet i øvrigt arbejdede for i 1930'erne.¹⁹

I denne proces blev middagsmaden skiftet ud med frokosten som det måltid skolen erstattede. Siden 1930'erne har den kolde frokostmad været det mest almindelige tilbud, men i visse provinsbyer fortsatte man dog med den varme mad.

Under anden verdenskrig antog skolebespisningen igen større dimensioner, og viste hvor velegnet denne organisationsform var til rationelt og effektivt at udnytte ressourcerne og fordele mad til de befolkningsgrupper der havde størst fysiologisk behov. I Sverige og Finland blev der i denne periode vedtaget national lovgivning der forpligtede kommunerne til at servere gratis mad for børn i grundskolen, mens børnene i Norge og Island ligesom i Danmark stort set medbringer egen madpakke.²⁰

Igen blev det socialdemokratiske projekt kun realiseret lokalt. Derimod blev den pædagogiske løsning stærkt prioriteret. Med skole-reformen i 1937 blev husgerning obligatorisk fag for alle piger, og undervisningen i husholdning blev udbygget til et sammenhængende uddannelsesprojekt på mange niveauer i uddannelsessystemet. Den enkelte husmor skulle kvalificeres til at smøre sunde madpaker i stedet for at organisere offentlig skolebespisning. Skiftet fra klasse- til folkeparti betød tillige en opprioritering af familien og en ansvarliggørelse af husmoderen, og Socialdemokratiet støttede dette pædagogiske projekt.²¹

Sundhedspolitik og velfærd i 1950 – 60'erne

Efter anden verdenskrig blev skolebespisningen udbygget og havde i de første efterkrigsår en bred politisk opbakning. Sundhed blev imidlertid den afgørende optik på skolebespisningen så snart de værste kriseår var forbi. Kriteriet for tildeling af mad var ikke længere forældrenes sociale forhold.

Ordene "af ubemidlede forældre" udgik af forsorgsloven vedrørende skolebespisning i 1951. I stedet var det *skolelægen*, der skulle afgøre om børnene var underernærede eller svagelige og derfor havde brug for ekstra mad eller mælk.²²

Med en lov fra 1951 fik kommunerne *ret* til at iværksætte gratis skolebespisning i de første 6 klasser. Den kunne enten bestå af et måltid tilstrækkelig nærende mad, som skolerne kunne lave efter en standardkostplan udarbejdet af Statens Husholdningsråd. Eller skolen kunne give en 1/4 l. sødmælk dagligt samt vitamintilskud som en basis – sikringskost. Syvende klasse skulle på skoler med skolebespisning have adgang til 1/4 l. sødmælk daglig. Kommunerne kunne fortsat give tilskud til private foreninger, men kunne også få dækket op til 1/3 af sine direkte udgifter til skolebespisning fra en fælleskommunal udligningsfond. Staten påtog sig således en formidlende rolle mellem kommunerne, selvom ansvaret stadig var deres.

De nye regler betød et løft for skolebespisningen i løbet af 1950'erne. Ved en konference om skolebespisning afholdt af Socialpolitisk forening i 1956, blev det oplyst, at 35% af eleverne på landsplan fik en form for tildeling af levnedsmidler. 34% af børnene i hovedstaden fik mad – overvejende smørrebrød, mod kun 18% i provinsbyerne. På landet fik eleverne kun mælk.

I det omfattende skolebyggeri efter skoleloven i 1958 der ophævede skillet mellem den landsby- og den købstadsordnede skole, blev der flere steder indrettet køkken- og spisefaciliteter.²³

I 1950'erne blev den sociale dimension formelt skilt ud af skolebespisningen og en sundhedsdimension blev grundlaget. Sundheden gav en ny form for universalisme, der i princippet ikke alene udpegede arbejderbørnene som modtagere og heller ikke skulle virke stigmatiserende i sit medicinske og biologiske udgangspunkt. Underernæring hos skoleelever tog dog kraftigt af i løbet af 1950'erne. I 1960 blev statstilskuddet begrænset til 1/3 af udgifterne til mælk og vitaminer og kommunerne

måtte igen selv betale for maden, en besparelse som Socialdemokratiets folketingsgruppe var indstillet på at sluge og bruge til at forhandle med de borgerlige partier om.²⁴

Et vendepunkt i 1970'erne

Det omfattende velfærdsreformkompleks omkring 1970 og de ændrede forhold for børnefamilierne, som nu oftere havde to indtægter, gjorde i de følgende årtier økonomiske argumenter mere og mere underordnede. Set ud fra den socialpolitiske målsætning havde velfærdssamfundet gjort den sociale nødhjælp, som skolebespisningen havde været, overflødig, og uden de store sværds slag nedlagde de mindre provinsbyer deres skolebespisning. Kun i de to bastioner København og Århus vedblev man med at smøre skolemadpakker. Men den sunde, standardiserede bespisningsordning blev ofte kritiseret, og selv om madpakkerne blev leveret i flere størrelser og i en form der svarede mere til mellemmåltider og moderne fast food, var den en begrænset succes. Ordningen blev gradvis afviklet i København i 1980'erne, mens Århus Kommune i 1970'erne omlagde sin ordning fra uddeling af madpakker til skolekantiner. Fra 1996 har kantinerne kørt som en selvstændig virksomhed uden kommunalt løntilskud.²⁵

Det økonomisk bestemte problem så ud til at være løst, men bedst som man troede at skolebespisningen var overflødig, viste undersøgelser at mange børn ikke fik madpakke med og ofte også sprang morgenmaden over.²⁶

Problemet var fra 1970'erne og frem, mangel på tid til og engagement i at lave mad og spise sammen i familierne. Den ændrede familiestruktur og kvindernes øgede erhvervsarbejde gik også ud over madpakken. Pædagogisk skiftede faget husgerning i 1975 navn til *hjemkundskab*. Dreng og piger skulle nu hjælpes ad om at få opgaverne i hjemmet overstået, og alle skulle lære at blive kritiske forbrugere. Løsningen på de manglende madpakker blev ikke at genoptage den offentlig fælles skolebespisning, men at oprette skoleboder og i enkelte tilfælde kantiner, hvor ele-

verne kunne købe mad og drikke for ind i mellem at erstatte eller supplere madpakken. Skolen eller kommunen stiller i nogle tilfælde faciliteter og arbejdskraft til rådighed, men i de fleste tilfælde kræves det, at skolebespisning er økonomisk selv bærende, eller endda giver overskud.²⁷

I dag har 64% af skolerne skoleboder/kantiner hvor udbuddet typisk er boller med pålæg, slik, frugt og lidt grønt, samt drikkevarer. Desuden har stort set alle skoler en mælkeordning organiseret af skolen, men betalt af forældrene.²⁸ Børn og forældre skal selv tage ansvaret for, om de vil købe eller lade være, og selv sammensætte et sundt måltid ud fra det som bliver udbudt på skolen eller udenfor den. Derimod er ideen om kun at give mad til de særligt trængende eller udsatte i dag ikke legitim i skolen. Forskelsbehandling med mad ud fra sociale, sundhedsmæssige eller kulturelle kriterier, strider på dette punkt imod ideen om lige vilkår og lige værd. Henvisning til skolepsykolog, specialundervisning eller skoletandlæge vækker ikke samme opsigt. Men madpakken berører alle og fremkalder stærke ideologiske skillelinjer. Madpakken er stadig et levende symbol for familiens funktionsdygtighed og integritet.

Initiativet Børn mad og måltider

De konservative og liberale grundopfattelser har parret med oplysnings- og dannelsesprojektet således domineret praksis hele vejen igennem, men i 1990'erne har de liberale principper stort set stået alene. Decentraliseringen er yderligere blevet understøttet af skolebestyrelser på de enkelte skoler. Et forsøg på at bryde den manglende statslige styring af skolebespisningen er imidlertid Sundhedsstyrelsens initiativ Børn mad og måltider fra 1998, der indgår i et bredere forebyggende folkesundhedsprogram udarbejdet af regeringen.²⁹

Skolerne opfordres til at formulere kostpolitikker, og at etablere tilbud om god og billig mad på skolerne – og bedre rammer i tid og lokaler til måltiderne. Skolemåltidernes sundhedsmæssige, pædagogiske, sociale og kultu-

rel betydning understreges, men der lægges vægt på, at hver skole finder sin egen ordning og selv er aktiv og ansvarlig. Der eksperimenteres i disse år med forskellige modeller for skolemaden, som så mange andre statslige initiativer understøttet af en pose penge.

Socialdemokratiets kampagne "Sund mad"

Socialdemokratiets kampagne "*Sund mad*" fra 2001 indskrives sig i denne situation.

Kampagnen har vakt opsigt bl.a. fordi de 3 plakater har været bragt i populære ugeblade. Udover skolebørnenes mad, er ældres mad behandlet under sloganet "*offentlig mad skal være en oplevelse*" og de syges mad under sloganet "*god mad er god bedring*".

Socialdemokratiet fortsætter med denne kampagne sit projekt fra tidligere om offentligt ansvar for skolemad efter en sundhedsmæssig standard for at øge indlæringen og fremme børnenes sundhed. Forskellen er accepten af at maden skal betales af forældrene og accepten af decentralisering og frivillighed som princip. Kampagnen kunne ligne et godt eksempel på "den tredje vej", et kompromis mellem liberale og socialistiske modeller.

Social velfærdsmodel for offentlig bespisning

Kigger man rundt blandt de modeller for skolemad, der findes i dag, ser Århusordningen ud til at opfylde disse kriterier. Skolemaden betragtes i Århus som en kommunal opgave. Kommunen har taget initiativet og ansvaret for at producere maden i rationel stordrift og med professionelt personale. Eleverne har tilbuddet om at købe og spise mad på skolen. De kan vælge mellem et stort antal retter, der hver især lever op til næringsanbefalingerne, samtidig med at de er tilpasset børns og unges smag. Retterne kan konkurrere i pris og kvalitet med den mad, der udbydes udenfor skolen og med en mulig omsætning på 25.000 portioner om dagen, hviler ordningen økonomisk i sig selv.³⁰

Denne udgave af skolebespisning viderefører mest direkte den socialdemokratiske vision fra 1930 – 1960, bortset fra at Socialdemokratiet åbenbart har afskrevet den gratis mad til alle på skoleområdet, mens den oprettholdes for syge og delvis for brugere/beboere på andre offentlige institutioner.

Liberalt serviceprojekt

De erhvervsmæssige perspektiver i at producere mad til ca. 650.000 elever og lærere i grundskolerne er af samfundsøkonomisk interesse, men dette marked er først for nylig blev åbnet for alvor. Skolemaden er et marked i udvikling. De konkrete projekter der sælger mad på skolerne ud fra en liberal tanke om service til mulige kunder er endnu i vidt omfang lokalt organiseret.

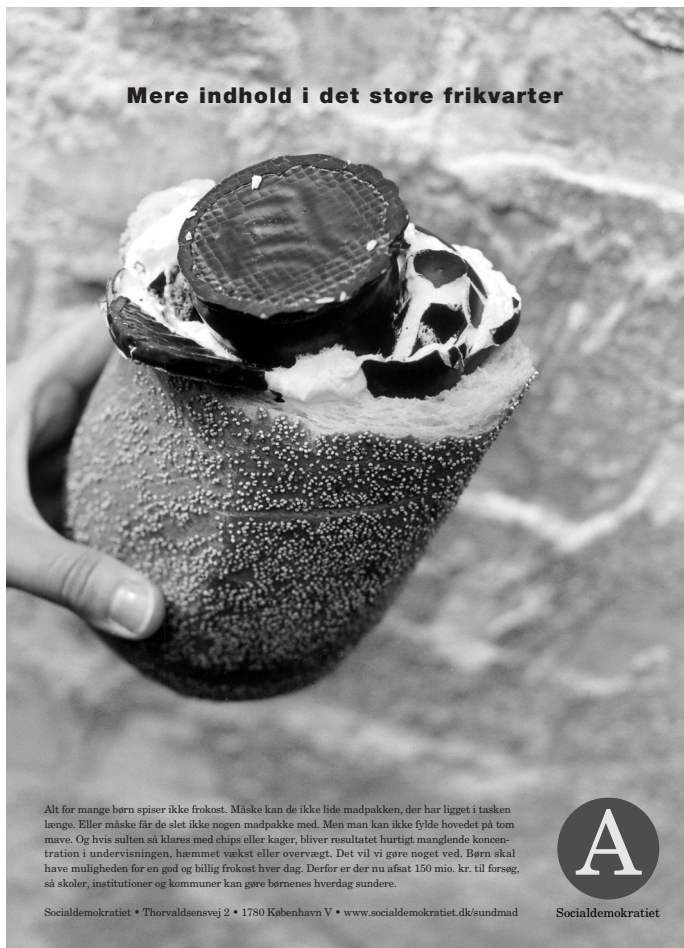
Mens det sociale velfærdsprojekt foruden i Århus også er på vej i København, realiseres den liberale model fortrinsvis i venstrekommuner på landet og i provinsbyerne. Her køres skolebod eller kantine som en forretning, med det udbud der efterspørges af eleverne. Det giver plads til fødevarer som sodavand og slik, der målt efter en sundhedsmålestok ikke altid er lødige. Ansvar for at foretage det sunde valg ligger hos forældre og elever. Lokale "ildsjæle" lægger deres arbejdskraft i projektet, foruden evt. lønnet, men ikke nødvendigvis professionel arbejdskraft. Modellen passer med en liberal ideologi og en landlig tradition for selvorganisering, men adskiller sig fra tidligere tiders filantropi ved at være organiseret af brugerne. Den rene forretningsmæssige målsætning vil dog have svært ved at argumentere mod store private virksomheder, der kan overtage opgaven til lavere pris.

Pædagogisk dannelsesprojekt

En anden modpol er brugen af skolemad og måltider som et *pædagogisk dannelsesprojekt*.

Den "pædagogiske løsning" har i 100 år været et parallelt projekt til skolebespisningen, men skoleinstitutionen har stort set adskilt sine fagligt – pædagogiske opgaver og

Mere indhold i det store frikvarter

Alt for mange børn spiser ikke frokost. Måske kan de ikke lide madpakken, der har ligget i tasken længe. Eller måske får de slet ikke rogen madpakke med. Men man kan ikke fylde hovedet på tom mave. Og hvis sulten så klares med chips eller kager, bliver resultatet hurtigt manglende koncentration i undervisningen, hæmmet vækst eller overvægt. Det vil vi gøre noget ved. Børn skal have muligheden for en god og billig frokost hver dag. Derfor er der nu afsat 150 mio. kr. til forsøg, så skoler, institutioner og kommuner kan gøre børnenes hverdag sundere.

Socialdemokratiet • Thorvaldsensvej 2 • 1780 København V • www.socialdemokratiet.dk/sundmad

Socialdemokratiet

Billedet af det traditionelle skræmebillede for børnefastfood, et halvt franskbrød med to flødeboller i, skal vise at næringsindholdet i en sådan frokost er for lavt og giver et tilsvarende lavt indlæringsindhold for eleverne. Elevernes manglende udbytte af skolen når de ikke spiser frokost står i centrum for argumentationen, men målet for kampagnen er "at gøre børnenes hverdag sundere".

Årsagerne til overspring af skolefrokosten kan være at skolebørnene ikke kan lide madpakken, at den har ligget længe i tasken eller at de ikke har mad med. Disse problemer kunne henføres både til hjemmet der ikke opfylder børnenes ønsker og behov, og til skolen der giver for dårlige opbevaringsforhold og spiseforhold. Men i kampagnen er det ikke hjemmene, men "skoler, institutioner og kommuner" der må tage stilling til Socialdemokratiets krav om at "børn skal have muligheden for en god og billig frokost hver dag".

sine sociale – og sundhedsmæssige opgaver. Spisefrikvarter og undervisningen i hjemkundskab har sjældent været kædet sammen på skolens initiativ. Nogle skoler har eksperimenteret med at gøre mad og måltider til et vigtigt led i skolens samlede arbejde. Elevernes deltagelse i planlægning, madlavning og servering er en del af undervisningen, der både kan lægge vægt på ernæring, sundhed og miljø, på produktion, organisation og markedsføring, madens kulturhistorie og forskellige madkulturer. Det fælles måltid bliver et omdrejningspunkt i skolens sociale liv, for samværet mellem elever, elever og lærere, ligesom forældrene kan inddrages. Processen vægtes over produktet og det tager tid. Maden er selvvalgt og selvgjort, og fagligt og pædagogisk kvalificerede voksne er afgørende for et lærerigt, spiseligt og sundt resultat.

Mens de to første modeller kræver bred opbakning, men ikke at alle slutter op, så kræver den pædagogiske brug af mad og måltider, at *alle* deltager i arbejdet og fællesskabet. Desuden kan alle politikområder her integreres i samme praksis.

Hvorfor blev skolespisning ikke et nationalt velfærdsprojekt i Danmark?

Skolebespisning er et projekt, der tydeligt tager udgangspunkt i lønarbejderlivsformens vilkår og søger at løse et af arbejderfamiliens problemer. Når det ikke er lykkedes at almenføre den problematik og de løsningsforslag, der har ligget i Socialdemokratiets vision, kan det have flere grunde.

Skolebespisning placerer sig mellem flere typer af politiske målsætninger og administrative områder i velfærdsstaten – uddannelsespolitik, familiepolitik, socialpolitik, sundhed og forebyggelse. Det har været vanskelig at forene disse mål, og i løbet af de godt 100 år hvor skolebespisning har været på dagsordenen, har fokus skiftet mellem disse, ligesom forskellige politiske partier og projekter har haft hver sin vægtning heraf.

De borgerlige partier har ønsket at bevare

og styrke hjemmenes ansvar, evt. støttet af undervisning i husholdning. Ud fra en liberal erhvervspolitik har der dog været en vis tilslutning til servicetilbud på markedsvilkår til skolebørnene. Kampen har i forlængelse af disse mere grundlæggende politiske positioner stået om, hvem der skulle have ansvaret for skolebørnenes mad: hjemmene, private initiativer af filantropisk eller erhvervsmæssig karakter, eller kommunerne. I Danmark er det ikke lykkedes at gennemføre en forpligtende national lovgivning, der entydigt placerer ansvar og udgifter og sikrer en stabil indsats. Den nuværende praksis bygger dels på hjemmenes indsats og ansvar, dels på det decentrale og frivillige initiativ som den enkelte skole eller kommune kan stable på benene. Alligevel tegner ændringerne i målsætning og udformning af skolebespisningen et præcist billede af den mere generelle udvikling af dansk velfærdspolitik. Fra hjælp til de særligt udsatte, over hjælp til alle ud fra videnskabelige standarder, til mere tilpassede tilbud, eget ansvar og brugerbetaling for den enkelte borger.

Jeg vil til sidst fremhæve den danske skolepolitik og husmoderens placering i familiepolitikken som to mulige forklaringer på, at det ikke lykkedes det danske Socialdemokrati at gennemføre deres vision.

Det liberale politiske projekt har netop på skoleområdet haft den stærke grundtvigske friskole- og højskoletradition med vægt på lokale initiativer og fællesskaber at støtte sig til. Et nationalt standardiseret projekt om skolebespisning har både skolepolitisk og kommunalpolitisk været uspiseligt for de venstrekommuner, der havde skolen som en af de helt tunge poster på budgettet.

De har derimod været fortalere for et pædagogisk oplysningsprojekt, der kvalificerede borgere til selv at klare ærterne. Husholdningssagen havde sine mest aktive støtter blandt kvinderne i det brede danske småborgerskab både på land og i by fra omkring 1900 og frem til 1970'erne.³¹

Målet var, at kvinderne både kunne og ville være husmødre til glæde for deres egen fami-

lie, men derigennem også for samfund og stat. Socialdemokratiet støttede mere eller mindre aktivt denne opfattelse af husmoderen fra 1930'erne, og kæmpede ikke ligeså markant som sit svenske søsterparti for en familiepolitik, der muliggjorde kvindernes udearbejde.

Skolebespisningen var længe tænkt som en socialpolitisk nødløsning, og de generationer af husmødre som havde fået deres kvalifikationer og ansvarlighed indlært i skolekøkkenet, var de første til med glæde at droppe ordningen, når de selv kunne sørge for børnenes mad og kunne leve det gode familieliv – bl.a. takket være Socialdemokratiets indsats!

Mange forældre har gennem tiden afstået fra at modtage skolemad eller undladt at benytte servicetilbud, enten fordi de var politiske modstandere af ideen, eller fordi den offentlige skolemad havde smag af fattighjælp.

Først fra 1970'erne fik Socialdemokratiet realiseret et delvist alternativ til den husmoderbaserede familie med mere udbygget service fra kommune og stat. Men projektet om offentlig skolemad til alle fulgte ikke med i reformkomplekset, der i 1970'erne udbyggede velfærdsstaten kraftigt.

Siden er børnefamiliernes vilkår ændret stærkt. Stort set alle kvinder med skolebørn arbejder ude og den offentlige service er på en række områder blevet kraftigt udbygget. Daginstitutioner og skolefritidsordninger bruges af næsten alle børn det meste af dagen.

Der er længere mellem de selvbevidste kvalificerede husmødre, og på en række andre områder har børnefamilier vænnet sig til offentlig service – og til kantineordninger på deres egne arbejdspladser.

Vilkårene i en familieform med to forsørgere og i princippet delt ansvar mellem forældre, giver skolebespisning en ny berettigelse. Ikke mindst fordi en stor gruppe af forældrene har arbejdet som mål i sig selv, og ikke som husmoderen i den klassiske lønarbejderfamilie, har mål i arbejdet med husholdning og familie.³²

Man kan formode, at tilslutningen til ideen om skolebespisning er større i dag end tidligere. En undersøgelse fra SFI viser, at 51% af

forældrene til skolebørn i dag synes at det er en god ide at børnene får mulighed for at få mad på skolen, mens 30 % synes det er en dårlig ide.³³

Når Socialdemokratiet pudser sit gamle projekt af igen, må partiet altså tilpasse sig de ændrede vilkår for forældrene på arbejdsmarkedet og i familie. Spørgsmålet er, om skolebespisningen stadig kan tage udgangspunkt i lønarbejderfamiliens vilkår og ideologi, eller om initiativer omkring skolemaden må tænkes ind i helt andre sammenhænge?

Spørgsmålet er om den socialdemokratiske Århusmodel er løsningen for alle?

Erfaringen fra de sidste 100 år må være at et samarbejde mellem de forskellige politiske projekter, og en integration mellem forskellige politiske mål med skolemaden er nødvendige for at få gennemslagskraft for en fælles indsats for skolemaden i Danmark. Med sit fokus på sociale og sundhedsmæssige sider af problemet har Socialdemokratiet forsømt at forholde sig til de ideologiske og kulturelle sider af såvel skole- som familiepolitikken. Det er imidlertid netop modstanden mod det offentliges kontrol med, påvirkning af, eller overtagelse af familiernes kerneopgaver, der bærer ved til det konservative og liberale bål.

I diskussionen om hvordan børnenes skolemad og måltider kan bruges i skolens hverdag og fagligt – pædagogiske arbejde, vil de tre projekter måske kunne finde nye kompromiser og muligheder.

Udover målsætningen om at give børnene et bedre udbytte af skolen og (for)blive sunde, som der er bred politisk enighed om, vil skolemaden kunne bruges som en oplagt anledning til at give eleverne forudsætninger for at være forbrugere, madlavere og spisere. Disse perspektiver er fra 1995 blevet en del af formålet med faget hjemkundskab i folkeskolen.³⁴

På de skoler hvor "den pædagogiske løsning" er realiseret, har skolemad og måltider foruden at danne og uddanne børnene til denne del af livet givet en række andre muligheder.

Skolerne har kunnet gøre en social- og

sundhedsmæssig indsats, kunnet fremme integration af elever med anden etnisk baggrund og skabe en mere sammenhængende hverdag for elever og lærere.

Skolebespisningen afspejler således stadig grundlæggende uenigheder om hvordan velfærdsstaten skal forholde sig til familien og udpeger forskellige kriterier for, hvor og hvordan en organiseret skolebespisning er på sin plads. De nye eksperimenter og kampagner vil vise om der kan rokkes ved de grundprojekter der har været i Danmark i de sidste 100 år og om kortene kan blandes på en sådan måde at danske skolebørn måske i de nærmeste år kan få mulighed for at få mad på deres arbejdsplads skolen.

Noter

1. "Sund mad" kampagne 2001, Socialdemokratiet.
2. Lisbeth Haastrup: Skolekøkken og arbejderfamilie. *Årbog for Arbejderbevægelsens Historie* 1987.
3. Se Ning De Coninck-Smith: *For barnets skyld. Byen, skolen og barndommen. 1880 – 1914*, s.283-88. Gyldendal 2000, samt Søren Kolstrup: *Velfærdsstatens rødder. Fra kommunesocialisme til folkepension*. SFAHs skriftserie nr. 38, 1996 (s. 89-91, 121, 154-56, 196) og René Bühlmann og Stig Püschl. Torben Svendrup (Red.): *Madpakken. Træk af spisevanernes historie*. Fremad 1991, samt Lisbeth Haastrup: Skolemaden havde smag af fattighjælp. *Økonomaen* nr. 17, 1989.
4. Claus Bryld: *Den demokratiske socialismes genembrudsår. Studier i udformningen af arbejderbevægelsens politiske ideologi i Danmark 1884 – 1916 på den nationale og internationale baggrund*. København 1992.
5. Ning De Coninck –Smith, 2000, kap. 5.
6. Lisbeth Haastrup, 1987.
7. Ning De Coninck-Smith, 2000.
8. Følgende bygger på debatten om lovforslaget om skolebespisning fra Rigsdagstidende 1898/99 sp. 1333-1389, og Rigsdagstidende 1901/02, sp. 598-618.
9. Foreløbig Betænkning over Lov om Bespisning af Børn i den offentlige Skole. *Rigsdagstidende*, 1898-9. Tillæg B sp. 2299-2314, udarbejdet af J. Fr. Hempel.
10. Sammesteds.
11. Søren Kolstrup: *Velfærdsstatens rødder. Fra kommunesocialisme til folkepension*. SFAHs skriftserie nr. 38, 1996 Der er dog også interessante undtagelser, som f.eks. Frederiksberg Kommune, hvor en komite domineret af embedsmænd og konservative politikere stod for skolebespisningen helt fra 1878. Se f.eks. *Beretning om Skolebørns Bespisning paa Frederiksberg 1877-1916*, Frederiksberg 1916.
12. Det skete f.eks. i 1907 under byggekrisen, da Stauning var utilfreds med realiseringen af loven. Folketingets Forhandlinger 1. Bek. A. Lovforslag om ændringer i Lov om Skolebespisning 11. Jan. 1907.
13. Lisbeth Haastrup: Husmødre og velfærdsstat. Kvindelig værnepligt i velfærdsstatens tjeneste. *Folk og Kultur*, 2000 s. 99 – 116, samt Søren Kolstrup, 1996.
14. Lov om offentlig Forsorg 1933, samt Lov om Folkeskolen 1937.
15. Betænkning afgivet af Kommissionen til Drøftelse af Skolens, navnlig Folkeskolens Hygiejniske Forhold og Opgaver. Skolebygninger og Skolens indre Forhold. 1 del. København, 1937.
16. Inger Johanne Lyngø: "Sundere, enklere, naturligere..." Om frokostmåltidet – rasjonalitet og formidling. *Dugnad* 1 – 1997. Volum 23.
17. Betænkning afgivet af Kommissionen til Drøftelse af Skolens, navnlig Folkeskolens Hygiejniske Forhold og Opgaver. Skolebygninger og Skolens indre Forhold. 1 del. København. 1937.
18. René Bühlmann og Stig Püschl. Torben Svendrup, 1991.
19. Henriette Buus: *Sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse. En kulturteoretisk og kulturhistorisk analyse af velfærdsstatens embedsværk*. Museum Tusculanum 2001. Klaus Petersen: *Socialdemokrati, familiepølitik, velfærdsstat i Danmark 1930-2000*, og Yvonne Hirdmann: *Att lägga livet tilrätta – studier i svensk folkhemspolitik*. Carlssons Bokförlag Helsingborg, 1990.
20. Jette Benn: *Kost i skolen, skolekost. En undersøgelse af forhold, tilbud og muligheder i forbindelse med skolernes undervisning i kost og sundhed*. Bd. I *Fra fattige skolebørns bespisning til sundhedspædagogiske projekter*. DLH 1996, s. 94-98.
- Inger Elisabeth Haavet: Fremveksten av velferdsstatens familiepølitikk i Norge og Sverige. *Tidsskrift for Velferdsforskning*. Vol 2. nr. 2.1999. Her fremhæves forskellen på en norsk husmorbaseret familiepølitik og en svensk familiepølitik der allerede fra 1930 erne satsede på kvinden som arbejder.
21. Se f.eks. Socialdemokratiets manifest *Danmark for Folket*, 1934.
22. Lov nr. 280 af 18 juni 1951: Ændring i lov om offentlig forsorg. (Vedrørende den offentlige skolebespisning).

Desuden Arbejds- og Socialministeriets cirkulærer af 17.9.1951: *Standardkostplan for den offentlige skolebespisning*.

Retningslinjer for lærerens eller andet opsyns overvågning af skolebespisningen.

23. Henning Friis: Skolebespisning. I *Socialpolitisk Forenings småskrifter*. København; Det danske Forlag, nr. 22,1, 1956.

24. Klaus Petersen: *Legitimität und Krise. Die politische Geschichte des dänischen Wohlfartsstaates 1945-1973*, Berlin Verlag 1998, s. 226.

25. Sundhedsstyrelsen: *Mad og måltider som en del af skolens hverdag*. København 1999, samt René Bühlmann og Stig Püschl. Torben Svendrup, 1991.

26. Jette Benn: *Kost i skolen, skolekost. En undersøgelse af forhold, tilbud og muligheder i forbindelse med skolernes undervisning i kost og sundhed*.

Bd. I *Fra fattige skolebørns bespisning til sundheds-pædagogiske projekter*.

Bd. II *Anvendt naturfag, frikadellesløjde eller sundhedsbiks*. Institut for hjemkundskab, DLH 1996.

27. Sundhedsstyrelsen: *Mad og måltider som en del af skolens hverdag*. København 1999.

28. Karl Marosi: *Mad og måltider i grundskoler og fritidsinstitutioner – hvordan ser det ud?* København 2000, Sundhedsstyrelsen.

29. *Børn mad og måltider*. Rapport fra Sundhedsstyrelsens strategikonference den 8 september 1998. Under initiativet er der udarbejdet følgende rapporter af Sundhedsstyrelsen:

Mad og måltider som en del af skolens hverdag. København 1999.

Mad og måltider – en fælles investering i sundhed og trivsel. København 2000.

Mad og måltider i grundskoler og fritidsinstitutioner – hvordan ser det ud? København 2000.

Regeringens folkesundhedsprogram 1999-2008. Et handlingsorienteret program for sundere rammer i hverdagen. Sundhedsministeriet 1999.

30. Opdelingen i de tre prototyper: Socialt velfærdsprojekt, liberalt serviceprojekt og pædagogisk dannelsesprojekt har jeg været med til at udvikle som konsulent for Sundhedsstyrelsen på undersøgelsen: *Mad og måltider som en del af skolens hverdag*. København 1999.

31. Ove Korsgaard: *Kampen om Lyset. Dansk voksenoplysning gennem 500 år*. Gyldendal 1997, samt Lisbeth Haastrup, 2000.

32. Lisbeth Haastrup: Skolemad og måltider. In Lotte Holm (red.): *Mad og mennesker*. Gyldendal 2001, (in press).

33. Dines Andersen og Anne-Dorthe Hestbæk: *Ansvar og værdier. En undersøgelse i børnefamilier*. SFI 99:22.

34. Undervisningsministeriet, Folkeskoleafdelingen: *Hjemkundskab*. Faghæfte 11, 1995.

Abstract

Lisbeth Haastrup: Meals at school – a social democratic vision?, *Arbejderhistorie* 3/2001, s. 17-31.

The introduction of school meals is a project that mirrors the underlying differences as to how the Welfare State should relate to the family. The same fundamental arguments are put forward again and again and point to the fact that a number of different parallel welfare projects (and concepts) have existed side by side in Denmark over the last 100 years. A specifically socialist project of publicly organised and financed school dinners for all children has had a limited impact having been only sporadically tried in large social democratically controlled municipalities and the author discusses why this is so. In the course of the article social, family and health politics are touched upon as well as the question of educational aims and goals. As a phenomenon school meals are centrally placed between home and school, between the private sphere and the public one.

Lisbeth Haastrup, ph.d.

Cand.mag. i dansk og etnologi

Forskningsadjunkt Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet under projektet

"Livsformer og velfærdsstat ved en korsvej?"

Pile Alle 19 A st. tv. 2000 F. Tlf. 33220881